

Jobbágy Zoltán – Porkoláb Imre –
Bakos Csaba Attila – Komjáthy Lajos – Mező András –
Czeglédi Mihály – Farkas Sándor – Sztankai Krisztián

A Jó Állam – Hatékony Haderő

A Ludovika Kutatócsoport összesített kutatási jelentése¹ – 3. rész

DOI 10.17047/HADTUD.2018.28.3-4.3

A kutatócsoport koalitív módszerrel, a vonatkozó nemzetközi elméletekből kiindulva, hangsúlyt a hatékony haderőre helyezve, a hadelmélet és hadviselés terén bekövetkezett változásokat maximálisan figyelembe véve folytatott kutatótevékenységet. Kiemelt figyelmet fordított a civil–katonai együttműködés, a fegyveres erők, valamint a rendvédelmi szervek, és nemzetbiztonsági szolgálatok együttes tevékenysége vizsgálatára. A kutatócsoport tevékenysége egyértelművé tette, hogy a modern hadelméletnek a nem katonai tényezőkkel és szereplőkkel is számolni kell és bizonyította, hogy ez közelebb viszi a hagyományos értelemben vett hadelméletet, hadművészetet és hadviselést a közös civil–katonai kutatásokhoz.

Czeglédi Mihály őrnagy, a kutatócsoport tagja tevékenységének szempontjából meghatározó volt az irányítás-vezetés rendszerét befolyásoló tényezők vizsgálata, különös tekintettel a közelmúlt tapasztalataira. Tevékenysége a közelmúlt tapasztalatainak kiaknázásával és a hadtörténelmi összefüggések feltárásával kezdődött. Ezt követően, a jelenre koncentrálva a vezetési kihívások modern környezete került napirendre, zárásként pedig a téma jövőbe mutató gondolatai következtek. Kutatási tevékenységét meghatározta, hogy a NATO tagjaként Magyarország számára a különböző

---

1 A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Ludovika Kutatócsoport keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 titled „Public Service Development Establishing Good Governance” in the Ludovika Research Group.

Das Werk wurde im Rahmen des Prioritätsprogramms mit Identitätsnummer

KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 mit dem Titel „Entwicklung des Öffentlichen Dienstes gerichtet auf Gute Regierungsführung“ in der Ludovika Forschungsgruppe fertiggestellt.

válságreakáló műveletekben való részvétel jelenti a katonai képességek alkalmazásának fő irányvonalát. A felkelés elleni műveletek a katonai erő egy speciális alkalmazási módját jelentik, de szerinte a felgyűlt tapasztalatok választ adhatnak a változó kor változó hadviselésének kihívásaira is. A kisalegységekkel folytatott, precíziós légicsapásokkal és valós idejű felderítési adatokkal támogatott harcérinkezések tapasztalataiból merítve, valamint hadtörténelmi kitekintést vállalva, a felkelés elleni műveletek vezetésre gyakorolt hatásainak bemutatására vállalkozott.

A *változás* kifejezéssel fémjelzett kor bemutatására egy, a 2000-es évek elején megalkotott, majd több finomhangoláson átesett modellt választott, amely jellemzi napjaink döntési, vezetési környezetét, valamint rávilágít korunk vezetési kihívásaira. A modellt felhasználva elemezte a küldetésorientált vezetési szemléletben rejlő lehetőségeket és javaslatokat fogalmazott meg a szemlélet Magyar Honvédségben történő meghonosítására. Bizonyította, hogy csakis az újra nyitott vezetési kultúra és az az által formált szervezeti kultúra képezheti alapját az alkalmazkodásra képes haderőnek. Alapvetésként kezelte, hogy az évszázados fejlődés során kialakult küldetésorientált vezetés morális elvei napjainkban is helytállóak.

A kutatás harmadik fázisaként az irányítás-vezetés humánoldalával foglalkozott. Kortárs kutatások eredményeit bemutatva újradefiniálta az irányítás-vezetés fogalmát, valamint értekezett a változó vezetési funkciókról. Ismertette a NATO irányítás-vezetési megközelítését szemléltető modelleket. Kísérletet tett a hazai fejlesztés lehetőségeinek megfogalmazására. A felkelés elleni műveletek doktrinális, történeti áttekintése, fűszerezve a közelmúlt tapasztalatait feldolgozó irodalom tanulmányozásával nyilvánvalóvá tette, hogy a felkelés súlypontja a lakosság, így az ellentevékenység fő hangsúlyának is ide kell helyeződnie.

A felkelés elleni műveletek környezete összetett, ezért megköveteli az átfogó megközelítés elvének alkalmazását. A politikai szereplők, az információs, a gazdasági, a biztonsági környezet, a fizikai tényezők és – nem utolsósorban – a humántényező mind-mind hatással vannak a műveletek sikerére.

A katonai erő önmagában nem eszköz a felkelők okozta válság megoldására. A katonának együtt kell működnie a civil, a kormányzati, valamint a nem kormányzati szereplőkkel. A parancsnok minden szinten szembesül azzal, hogy a vertikális parancsuralmi rendtől eltérően, jellemzően a horizontális kapcsolatok adta lehetőségek kihasználásával lehet a sikert elérni. Igaz ez a megállapítás abban a megközelítésben is, ha a felkelés elleni műveletek – amelyek katonai értelmezésben alapvetően hadművelési szintű tevékenységet jelent – politikai-stratégiai szintű, átfogó cselekvésrendszert képeznek.²

Történelmi korszakokként különböző számú szerző munkássága jelzi, hogy a nagy háborúk mellett, vagy azok folytatásaként, esetlegesen egy hatalmi űrben már megjelentek a felkelők elleni műveletek, illetve annak kezdetleges formái. Az aluldokumentáltság okaiként említhető, hogy a felkelők (gerillák, partizánok, indiánok stb.) ellen indított hadjáratok sosem voltak látványosak és mindig magukban hordozták a balsiker esélyét. Megállapította, hogy a nem katonai eszközök fontosabbak voltak,

2 Mező András: Felkelés elleni hadviselés a doktrínákban. *Hadtudomány*, 2015. évi E-lapszám, pp. 79–100.; Resperger István – Kis Álmos Péter – Somkúti Bálint: *Aszimmetrikus hadviselés a modern korban*. Kis háborúk nagy hatással. Zrínyi kiadó, 2013.

több esetben a katonák háttérbe szorultak.³ Foglalkozott a felkelés elleni műveletek klasszikusainak tekinthető Roger Trinquier és David Galula munkásságával. Érintette a témában megkerülhetetlen vietnámi háborút és a Szovjetunió afganisztáni fiaskóját.⁴

A hadtörténet, a közelmúlt tapasztalatai, valamint az érvényben levő doktrínák tanulmányozása alapján megállapította, hogy a küldetésorientált vezetési filozófia magában hordozza azokat a lehetőségeket, melyek bármely műveleti környezetre alkalmazva lehetőséget adnak a sikerre. Bizonyította, hogy az átfogó megközelítés elvén alapuló műveleti környezet kezdeményező vezetői szemléletet követel, mert a saját erő tevékenységét számos, legtöbbször a katonai parancsnok alárendeltségén kívül eső tényező befolyásolja.

A művelet sikere megköveteli a résztvevő szervezetek együttműködő hozzáállását, amely a szükséges erőfeszítések egységes látásmód szerinti megközelítésén múlik. Utóbbi erősítése, a közös szemlélet formálása hangsúlyosan vezetői feladat, mely élenkítheti a siker eléréséhez szükséges folyamatokat, erősítheti a személyes és a több-nemzeti kapcsolatokat. A szervezet elemei, legfőképp a különböző szinteken elhelyezkedő vezetők, a változás igényét megélve, konstruktív jellegű hozzáállást tanúsítva válhatnak csak a minőségi felkészülés kulcsává. Ennek megfelelően részletesen ismertette a kortárs vezetéselméleti gondolkodó David Snowden és kutatótársai által kidolgozott úgynevezett Cynefin-modellt, amely osztályozza és jellemzi a különböző vezetési és döntési helyzeteket és azok környezetét, útmutatót nyújt a helyes vezetői magatartással kapcsolatban, valamint ismerteti az egyes szituációk buktatóit. Megállapította, hogy a Cynefin-modell helyzetértelmezést segítő, helyzetértékelő eszközként segíti a döntéshozatalt.⁵ Lehetővé teszi az egyszerű, a bonyolult, az összetett és a zűrzavaros helyzetek megkülönböztetését. Amíg az egyszerű és a bonyolult helyzetek kiszámíthatóak, addig az összetett és a zavaros helyzetek kiszámíthatatlanok, tehát más-más vezetői stílust követelnek meg.⁶

A küldetésorientált vezetési szemlélet évszázados fejlődése alatt kialakult értékeinek vázlatos áttekintése és napjaink doktrínáin keresztül történő bemutatása után azt a következtetést vonta le, hogy a küldetésorientált szemlélet nem pusztán a feladat, vagy a küldetés mindenhatóságát hirdeti. Rendkívül fontos szerepe van az emberekről való gondoskodás és a csapatépítés terén, valamint a közös célkitűzés mentén való egységes és egyöntetű helyzetértelmezésnek.

A katonai műveletek környezete, egyben a jelen kor kihívásai a VUCA⁷ mozaikszó értelmezésén keresztül nyernek értelmet. A változékony, bizonytalan, összetett

3 Jobbágy Zoltán: A felkelők elleni műveletekről. Egy elfeledett klasszikus: Bernardo Vargas de Machuca. Honvédségi Szemle, 2013/2., pp. 15–18.

4 Galula, David: Counter-Insurgency Warfare, Theory and Practice. Frederick A. Praeger, 1964; Trinquier, Roger: Modern Warfare. A French View of Counterinsurgency, Praeger Security International, 2006.

5 Kurtz, Cynthia F. – Snowden, David J. (2003): The new dynamics of strategy: Sense-making in a complex and complicated world, IBM Systems Journal, 2003/3., p. 467.

6 Porkoláb Imre: Leadership challenges in the 21st century: The future of Integrated Leadership Approaches. Defence Review, 2017/1., pp. 58–78.

7 VUCA kifejtése: volatility – változékonyság, uncertainty – bizonytalanság, complexity – összetettség, ambiguity – többértelműség.

és többértelmű jelzőket magában hordozó kifejezést már az 1990-es évek elején alkalmazták a bipoláris világtrend után kialakuló helyzet felvázolására.⁸ McChrystal tábornok és szerzőtársai, a *Csapatok csapata* című könyvben alátámasztották, hogy az információk kor technológiai változásai egymástól kölcsönösen függővé és gyorsabbá tették a világot. „... A komplexitás lényege az, hogy a megnövekedett nyomom követési és mérlegelési képességek dacára a világ sok szempontból jóval kiszámíthatatlanabb lett.”⁹

A tábornok aktív katonai felsővezetőként felismerte, hogy még a szabadabb gondolkodásra fogékony különleges művelti körökben is egyirányú az információáramlás, mivel a jelentések rendszere csak és kizárólag a magasabb szintű vezetők tájékoztatására és döntési helyzetbe hozására irányult. A tábornok a küldetésorientált vezetés alapelvei mentén tevékenykedve, felhasználva a legmodernebb infokommunikációs rendszereket, megfordította az információáramlás irányát. A rendelkezésre álló videotelefon konferencia lehetőséget, a sávszélesség maximális kihasználásával arra használta fel, hogy mind az alárendelt, mind az együttműködő szervezetek egységesen lássák a kialakult helyzetet. Olykor háttérbe húzódva, a legalacsonyabb szintű résztvevő gondolatainak teret engedve szervezeti kultúraváltást hajtott végre.¹⁰ Szervezet-átalakító hatása abban nyilvánul meg leginkább, hogy hálózatot épített.¹¹

McChrystal gondolatainak egyszerűsített összefoglalása az, hogy a modern környezetre jellemző sebesség és a kölcsönös függőség összetettséghez vezet. Az információ, így az ismeretek megfelelő módon történő terjesztése, a megosztott tudat létrehozása, ötvözve a cselekvési felhatalmazással, alkalmazkodóképes szervezetet eredményez, amely összetett helyzetekre is képes reagálni. Az irányítás-vezetés újradefiniálásának igényével megírt tanulmányában, a vezetéstudományban napirenden lévő, időszerű kérdésekkel foglalkozott. Az érvényben levő fogalmak a *vezető/parancsnok*, a *beosztott*, a *motiváció*, valamint az *utasítás* kifejezések körül szerveződtek. A jelen kor kihívásai viszont az *alkalmazkodás*, az *együttműködés* képességét teszik szükségessé, amely miatt a bizonyos meghatározások újragondolását javasolja. Brit mintára az irányítás-vezetés egy képesség, az „... összhaderőnemi tevékenységek tervezésére és végrehajtására létrehozott dinamikus és alkalmazkodó szociotechnikai rendszer.”¹² A meghatározásban a képesség a humán és a technikai oldal együttműködését fejezi ki, miközben hangsúlyozza a folyamatos megújulás képességének szükségességét, valamint a tapasztalatokból való tanulás fontosságát.

Az irányítás-vezetés meghatározására javasolja az egyének és szervezetek erőforrásait és cselekedeteiket, a kívánt végállapot elérése érdekében összpontosító

8 Porkoláb Imre: Az aszimmetrikus hadviselés adaptációja: tradicionális és irreguláris hadikultúrák összecsapásainak vizsgálata, kismonográfia, megjelenés alatt.

9 McChrystal, Stanley – Collins, Tatum – Silverman, David – Fussel, Chris: *Csapatok csapata*. HVG Kiadó, 2016.

10 Jobbágy Zoltán: On the Shifting Balance of Command and Control: A Tale of the Genes and Xenophon. *Science and Military*, 2011/1., pp. 28–34.

11 Porkoláb Imre: Szervezetfejlesztés komplex művelti környezetben. *Honvédségi Szemle*, 2017/2. pp. 149–151.

12 Joint Concept Note 2/17, Future of Command and Control. Internet, elérve: <https://www.gov.uk/government/publications/future-of-command-and-control-jcn-217> (Letöltve 2017. november 2.)

tevékenység-halmazt.¹³ Az irányítás-vezetés részben új megközelítéséhez szerinte részben új vezetési funkciók párosulnak, amelyek kialakításához szükségesek egy közös, egységes és megosztott helyzet tudat kialakítása, a hatáslapú gondolkodás meghonosítása, az erőforrások szétosztása a hatások eléréséhez, a folyamatok értékelése, valamint annak felismerése, hogy az irányítás-vezetés megközelítésében szükséges a változás.¹⁴

A kutatás egyik sarokköveként bemutatta a NATO Vezetés és Irányítás Fejlettségi Modellt (C2 Maturity Model) amely túlmutat a katonai irányítás-vezetési kérdéseken. Alkalmasság bármely szervezet pillanatnyi irányítás-vezetési szemléletének, helyzetének azonosítására és a szükséges módosítások elősegítésére.¹⁵ Továbbfejlesztett változata a dinamikus irányítás-vezetés elméleti modellje, mely lényegét tekintve az irányítás-vezetés kifejezés mögé tett agilitás szóval jellemezhető.¹⁶ A gyorsan és kiszámíthatatlanul változó helyzetekre dinamikus szemlélettel, a megoldásokat kereső hozzáállással lehet csak a megfelelő válaszokat megtalálni.

Czeglédi őrnagy igazolta, hogy változás okozta kihíváshalmazt csak úgy lehet kezelni, ha a válaszadási mechanizmusok nem merev regulákat követnek. Gondolkodó emberek – a közeljövőben esetleg kiegészítve a gondolkodó gépekkel – alkotó tevékenységére van szükség. Az elveket állandónak tekintve, de a szabályokat rugalmasan kezelve lehet a jelen és közeljövő kihívásainak megfelelni. Utóbbiak újra és újraalkotása – katonai környezetben – a parancsnok és törzse feladata, mely az irányítás (control) kifejezésben ölt testet. Kutatótevékenysége segített abban az irodalom-halmazban eligazodni, amely alapján egy-egy szervezet képes beazonosítani saját helyzetét, képes megfelelő következtetéseket levonni és azok alapján fejlődni.

* * *

Farkas Sándor őrnagy, a kutatócsoport tagja kutatási tevékenységének alapját az képzezte, hogy - a globalizált világ folytonos társadalmi és gazdasági változásai miatt - napjaink hadtudományi kutatásai között fontos szerep jut az egyre gyakrabban jelentkező nem állami/állam alatti szereplők ellen megvívott küzdelmeknek. Ezek zömükben aszimmetrikus, gerilla, felkelő, valamint hibrid műveletek formájában valósulnak meg. Ezen hadviselési formák és módok elterjedésének következtében egyre inkább előtérbe kell helyezni a civil és katonai együttműködést, valamint a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek, a katonai és civil hírszerzési intézmények kooperációját. Mivel az ezredforduló utáni hadviselésében egyre nagyobb hangsúly kerül a nem katonai tényezőkre és szereplőkre, ezért a hadtudomány és hadelmélet is elkerülhetetlenül közelebb kerül a civil kutatásokhoz.¹⁷

13 Ibid.

14 Ibid.

15 A kidolgozó SAS-065 kutatócsoport 2006-ban jött létre azzal a céllal, hogy a NATO hálózat alapú műveleteihez készítsen irányítás-vezetési modellt.

16 C2 Agility Task Group SAS-085 Final report. http://dodccrp.org/sas-085/sas-085_report_final.pdf (Letöltve 2017. november 28.)

17 Porkoláb Imre: Az irreguláris hadviselés adaptációja és működési mechanizmusa. Honvédségi Szemle, 2015/3., pp. 3–11; Bakos Csaba Attila: Hagyományostól eltérő vezetésszemlélet. Társadalom és Honvédelem, 2015/3., pp. 44–45; Ujházy László: Az EUFOR ALTHEA-művelet parancsnoki struktúrája. Hadtudomány, 2014/1–2., p. 71.

Kutatásának központjában a történelem egyik legsikeresebb gerillavezetője eljárási módjainak, valamint stratégiájának a vizsgálata állt, amely alapjául szolgált napjaink egyik legveszélyesebb terrorista szervezetének, az Iszlám Államnak az elemzéséhez.

Kutatásai során megállapította, hogy a kifárasztó gerilla-hadviselési mód alkalmazása során az aszimmetrikus küzdelmet szándékosan választó, gyengébb gerillacsoportoknak nem célja a gyors győzelem kivívása, valamint, hogy az Iszlám Állam a terrorista módszer mellett milyen módon alkalmazza a gerilla katonai gondolkodásmód közepes és esetenként magas intenzitású tevékenységi formáit. Véleménye szerint ebből az a következtetés vonható le, hogy az Iszlám Állam nem pusztán egy terrorista szervezet, hanem egy olyan lázadó csoport, amely az iszlám világ aktuális politikai szereplőinek megbuktatása révén saját szélsőséges nézeteket valló politikáját kívánja megvalósítani. Tevékenységének súlypontját a terület feletti kontroll, azaz a Kalifátus fizikai léte, tényleges földrajzi megtestesülése, valamint az államszerű berendezkedés és működés jelentik.

A szervezet 1999-es megalakulásától napjainkig tartó tizenhét évnyi időszak hosszát és az eltelt idő alatt alkalmazott különböző intenzitású tevékenységeket vizsgálva megállapította, hogy az Iszlám Állam stratégiai céljainak megvalósítása érdekében az elhúzódozó, a kifárasztó gerilla hadviselési forma elemeit magába foglaló módon törekszik a minél nagyobb terület feletti uralom által a lakosság növekvő létszáma feletti ellenőrzésre.

Abu Bakr Naji *A brutalitás kormányzása* című könyvében bemutatott háromfázisú hadviselés, az alkalmazott eljárások és tevékenységi módszerek, valamint a küzdelem szándékosan elhúzódozó jellegéből eredően számos olyan vonás fedezhető fel, melyek párhuzamot mutatnak a Mao Ce-tung nevével fémjelzett kifárasztó gerilla hadviselési forma alapelveivel. Mind Mao, mind pedig az Iszlám Állam vezetése felismerte, hogy a velük szemben álló fél erőforrás-főlényéből adódóan a küzdelem kezdeti szakaszában nem lehetséges a győzelem kivívása a hagyományos katonai erők és eljárások alkalmazása révén. A nagyobb mérvű csapatösszevonások és a döntő jellegű ütközetekben való részvétel kerülése a túlélés zálogaként szolgál mindkét szervezet számára.

A hagyományos hadviselés helyett Mao a gerilla katonai gondolkodásmód közepes intenzitású tevékenységi módját, míg az Iszlám Állam a gerilla hadviselés mellett a terrorizmus széles eszköztárának elemeit is alkalmazta. Mao esetében a célpontok elsősorban a gyenge, sok esetben az ellenség főerőitől elszigetelt katonai objektumok és erők voltak; az Iszlám Állam – az előbb említett célok mellett – gyakran támadta a civil lakosság síuta közösségeit annak érdekében, hogy a felekezetek között fennálló szembenállást tovább fokozza.

Azokban az esetekben, amikor jól szervezett és főlényben lévő katonai erővel találják szembe magukat, mindkét szervezet a harc előli kitérést, a visszavonulást választja, amelyet akár az uralmuk alatt álló területek feladása révén is vállalnak. Az időnyerés céljából végrehajtott területfeláldozás nagyban növelte és növeli mindkét szervezet túlélőképességét. Mao esetében a területet az időért elv megvalósítását Kína hatalmas 9 millió km²-nyi területe, míg az Iszlám Állam számára az Irakban és Szíriában kialakult káosz és hatalmi űr, valamint a rendfenntartó erők nem megfelelő szintű kiképzettsége és létszáma tette lehetővé.

Az Iszlám Állam tevékenységének sikere a földrajzi tér és a térnek az ellenőrzésére hivatott rendfenntartó kormányerők viszonyrendszerében rejlik. Az Amerikai Egyesült Államok által vezetett koalíció iraki kivonulását követően a korrupciótól szenvedő, képzetlen, morálisan gyenge állapotban lévő katonai és rendőri erők nem tudták Irak teljes területére kiterjeszteni érdekérvényesítő képességüket. Ez a megállapítás igaz a polgárháborútól sújtott Szíriára is, ahol a békés tüntetések a kormány brutális megtorló intézkedései miatt fegyveres ellenállásba fordultak.

Az Asszad-rezsim a világ felé bizonyítani próbálta, hogy hatalmát egy szélsőséges dzsihadista szervezet fenyegeti. Nem szállt szembe az Iszlám Állam erőivel, amelynek eredményeként a polgárháborús viszonyokból eredő káoszt kihasználva, Abu Bakr al-Bagdadi által Szíriába delegált csapatok tevékenységi szabadságukat kamatoztatva jelentős bázisokra (Rakka, Aleppó, Idlib) tettek szert. Ezen bázisokra alapozva tevékenységét, az Iszlám Állam 2013-ra olyan mértékben megerősödött, hogy területszerző tevékenységét már Irak területén is képes volt folytatni.

A bázisterületek létrehozása, valamint a lakosság feletti befolyás kialakítása a városokban és azok környezetében valósult meg. Ennek oka egyrészt a fent leírt hatalmi űrben, a kormányerők érdekérvényesítő képességének a városok területén is megfigyelhető hiányában, valamint a napjainkban is megfigyelhető városiasodási folyamatban rejlik. A mozgósítható lakosság túlnyomó része a városokban él, emiatt a felekezeti feszültség terrortámadások révén történő szítására, valamint a társadalom széles rétegei feletti kontroll megvalósítására a városok nyújtják a legmegfelelőbb körülményeket.¹⁸

A városok és leginkább az azok környékén található infrastrukturális létesítmények (erőművek, víztározók stb.) ellenőrzése nagyban hozzájárul a lakosság igényeinek kielégítéséhez és a társadalom feletti kontroll megszerzésében is jelentős befolyással bírnak. A városi környezet nyújtotta Internet-elérési lehetőségek további előnyt nyújtanak az Iszlám Állam számára. Mao elveinek megfelelően nem létezhet sikeres gerillamozgalom a lakosság támogatása nélkül. Az Iszlám Állam is törekszik az általa uralt területeken a lakosság minél nagyobb rétege feletti kontroll kialakítására, de fontos megjegyezni, hogy széles társadalmi támogatással nem rendelkezik. Az elfoglalt területek lakosságának jelentős része nem ért egyet a szervezet szélsőséges ideológiájával és ebből kifolyólag nem is képeznek aktív támogató bázist. A polgárok nagy része passzív elfogadója a szervezetnek.

Szíria területén a polgárháború kitörését követően a zűrzavart kihasználó, bűnözők módjára viselkedő nacionalista vagy más szekuláris csoportok uralmát megdőntő és a látszólagos rend és biztonság fenntartójának a szerepkörét magára vállaló Iszlám Állam képes volt elérni, hogy a lakosság pozitív vagy semleges beállítódással tekintsen rájuk. Irakban az amerikai kivonulást követően a biztonsági erők jelenlétének hiánya, a síita kormányzat szunnita ellenes intézkedései, a rendőrség szunniták elleni agresszív fellépése, valamint a szunnita régiók hátrányos megkülönböztetése

18 Iraq: largest cities and towns and statistics of their population.
<http://archive.is/20121210065214/http://www.world-gazetteer.com/wg.php?x=1204334900&men=gcis&lng=en&des=wg&geo=-105&srt=npan&col=adhoq&msz=1500&pt=c&va=&srt=pan>
(Letöltve 2016. április 12.)

vezetett el oda, hogy az Iszlám Állam ellenes El-Anbári Ébredés kifulladás és az addig az iraki kormánnyal együttműködésre törekvő szunnita törzsek inkább a szélsőséges ideológiát valló szervezetet kezdték el támogatni.

Ebben az esetben sem az ideológiával való egyetértés volt az Iszlám Állammal való együttműködés oka. A síta uralomtól, valamint a megfelelő rendfenntartó erő hiánya miatt a szélsőséges szervezet részéről megvalósuló megtorlástól való félelem vezetett a szunnita népesség és az Iszlám Állam együttműködéséhez.

Az alkalmazott eljárási módszerek tekintetében is jelentős hasonlóságok mutatathatók ki Mao kifárasztó gerilla hadviselési módjának és az Iszlám Állam hadviselésének összehasonlítása során. Mivel a kezdeti időszakban mindkét szervezet alkalmatlan volt arra, hogy a hagyományos hadviselés keretein belül sikerrel vegye fel a harcot a reguláris sereggel rendelkező kormányerőkkel (vagy a megszálló erőkkel), ezért a felek közt fennálló aszimmetriát a gerilla katonai gondolkodásmód közepes intenzitású tevékenységi módjának alkalmazása révén hidalták át. Kis létszámú gerilla csapatok meglepetésszerű, gyors támadásai jellemezték mindkét fél hadviselését, amelyet rendszerint gyenge és elszigetelt katonai erők ellen hajtottak végre.

Az Iszlám Állam gerillaműveleteit nagy számban egészítették ki terrorcselekmények. Ez utóbbit azonban nem kizárólag katonai célpontok, hanem – elsősorban Irak területén – a civil lakosság ellen is gyakran alkalmazták.

A kifárasztó gerilla hadviselési mód alkalmazása során, a siker elérése érdekében a széles társadalmi bázis kialakítása mellett egy másik nélkülözhetetlen összetevő volt a tervezésre, kiképzésre, logisztikai ellátásra és újjászerveződésre használt bázisok megléte. Ezek a területeken a lakosság központi hatalomtól történő elszigetelését követően, a társadalmi élet átszervezése és az államszerű berendezkedés megvalósítása érdekében egy önálló gerilla intézményrendszer kialakítása vált szükségessé.¹⁹ Az Iszlám Állam tevékenysége során is központi szerepet töltött be a bázisok birtoklása.

A dzsihadista szervezet tevékenységének a súlypontja a Kalifátus fizikai megvalósulásában volt. A kvázi államként való működés – Mao bázisainak működtetéséhez hasonlóan – nagyfokú szervezetettséget igényelt, amely a mindennapi élet, a szervezettszerű működés megvalósulása érdekében számos hivatal létrehozását és működtetését tette szükségessé. Az intézményrendszeri szolgáltatások mindkét mozgalom esetében kizárólag e bázisok területén valósultak meg, ahol a központi hatalom érdekérvényesítő képessége teljes mértékben semlegesítésre került és ahol az intézményrendszer működtetéséhez szükséges erőforrásokat képesek voltak a lakosságtól begyűjteni, majd azt szükség szerint újraosztani.

Farkas őrnagy megállapította, hogy céljaik elérését mind Mao, mind az Iszlám Állam egy három fázisból álló elhúzódozó küzdelem keretein belül valósította meg. Az első fázis – amely Mao esetében a *hadászati védelem*, míg az Iszlám Államnál a *zaklatás és kifárasztás szakasz* elnevezést viselte – arra helyezte a hangsúlyt, hogy a mozgalom elindítása a kormány által gyengén kontrollált térségekben, valamint a központi hatalom figyelmét elkerülve valósuljon meg.

---

¹⁹ Farkas Sándor: Az ISIL hadviselése Mao Ce-tung tanainak tükrében: A kifárasztó gerilla hadviselési forma. Honvédségi Szemle, 2017/2., pp. 41–44.

A második fázis – amely Maonál a *hadászati holtpont elérése*, míg az Iszlám Államnál a *brutalitás kormányzásának szakasza* volt – onnantól számítható, amikor egyes területeken a gerillák legalább a kormánnyal megegyező szinten képesek voltak a lakosság feletti ellenőrzés megvalósítására.²⁰ A lakosság központi hatalomtól való elszigetelésének és a lakosság feletti befolyás minél nagyobb mérvű szintjének kialakításához elengedhetetlen volt a gerilla intézményrendszer kiépítése és működtetése. A második fázis fő célkitűzése a bázisterületek egységes hálózatba történő szervezése, a területek közti logisztikai összeköttetés megvalósítása és az ideológia minél szélesebb körű terjesztése volt.

A harmadik fázis során – Mao esetében *hadászati támadás*, míg az Iszlám Állam esetében az *állam létrehozása* volt – a nagyméretű területek birtoklása, a nagyszámú lakosság feletti ellenőrzés, a megszerzett harci tapasztalatok, a zsákmányolt, vagy külső támogatóktól kapott fegyverzet az erőforrások kiegyenlítődéhez vezetett, a mely lehetővé tette a gerillaszervezetek számára a kvázi hagyományos hadviselésre történő áttérést és a kormány hatalmi központjai elleni sikeres támadások megvalósítását.

Véleménye szerint az Iszlám Állam tevékenysége rendkívül sok tekintetben tükrözte a Mao Ce-tung által lefektetett kifárasztó gerilla hadviselési módra vonatkozó alapelveket, amelynek célja Mao esetében a hatalom átvétele, míg az Iszlám Állam esetében egy önálló állam létrehozása volt. Maotól eltérően az Iszlám Állam nem egyetlen állam területén igyekezett céljai megvalósítására, hanem számos – látszólag összeegyeztethetetlen céllal rendelkező és a világ különböző pontjain működő – szélsőséges szervezet összekötése révén olyan egyesítő erőt akart létrehozni, amely bolygónk egész területén érezteti hatását.

Arra a következtetésre jutott, hogy a reguláris hadviselés és az irreguláris hadviselés egyidejű, összehangolt alkalmazása tette képessé mindkét szervezetet a területek gyorsabb elfoglalására, melyet az Iszlám Állam esetében számos szakértő villámháborúnak nevez. Ennek a villámháborúnak az eredményeképp mind Irak, mind pedig Szíria területén elfoglalt területek nagysága lehetővé és szükségszerűvé tette az Iszlám Állam számára egy Mao által létrehozott és ahhoz hasonló gerilla intézményrendszer kialakítását. Ezen intézményrendszereknek köszönhetően mindkét szervezet az államiság jellemzőit hordozták magukon.

A Föld országainak vezetői egyhangúan elutasították az Iszlám Állam államként való elismerését. Ettől a politikai megfontolástól eltekintve, ha csak pusztán az államiság nemzetközileg elismert definícióját²¹ vesszük alapul, akkor az Iszlám Állam által vezetett szervezet egyértelműen mutatta a meghatározásban szereplő jellemzőket.

20 Farkas Sándor: A kifárasztó gerilla hadviselési forma szakaszai. Honvédségi Szemle, 2017/6., pp. 19–23.

21 Az államiság kritériumai:

1. Terület feletti kontroll.
2. Ezt a területet egy állandó lakosság lakja.
3. Terület és lakosság megvédésére, valamint a belső rend fenntartására képes erő felállítása.
4. Javak begyűjtése és újra osztása.
5. A kormánynak képesnek kell lennie nemzetközi kapcsolatok létesítésére.

<https://www.globalpolicy.org/nations-a-states/what-is-a-state.html> (Letöltve 2016. május 4.)

Ennek megfelelően az dzsihadista szervezet elleni küzdelemnek elsősorban az Iszlám Állam, mint állami entitás teljes megsemmisítésére irányuló konvencionális harcra kell koncentrálnia, kiegészülve a lakosság meggyőzésére irányuló, a teljes emberi dimenziót befolyásoló törekvésekkel.²²

* * *

Sztankai Krisztián századosnak, a kutatócsoport tagjának kutatásai tevékenysége arra irányult, hogy összefoglalja a társadalomtudományok, de legfőképp a kulturális antropológia és a haderő kapcsolatának nemzetközi tapasztalatait és a lehetséges együttműködés kialakításának módszereit.

Tanulmányában bemutatja azokat a szervezeteket, amelyek sikeresen alkalmazták, vagy alkalmazzák a mai napig ezt a fajta együttműködést. Elsősorban lehetséges együttműködési partnerként azonosította és vette fel a kapcsolatot a Nemzetközi Hadtudományi Társasággal (International Society of Military Sciences – ISMS), amely a Holland Nemzetvédelmi Akadémia és az osztrák Nemzetvédelmi Akadémia közötti kutatói konzultációk ötleteként jött létre. Mivel mindkét intézmény küzd a méretei miatti hiányosságokkal, valamint a nemzeti és nemzetközi kutatócsoportok terén meglévő kihívásokkal, ésszerű ötletnek tűnt egy nemzetközi együttműködés kialakítása a hasonló országok kis és közepes méretű haderőivel. A szervezetet azért hozta létre az Osztrák Nemzetvédelmi Akadémia, a Kanadai Királyi Katonai Főiskola, a Dán Királyi Védelmi Főiskola, a Finn Nemzetvédelmi Egyetem, a Holland Nemzetvédelmi Akadémia, a Norvég Nemzetvédelmi Egyetem, a Svéd Nemzetvédelmi Főiskola és a Balti Védelmi Akadémia 2008-ban, hogy lehetővé tegye a folyamatban lévő és a jövő katonai műveleteire egyre nagyobb hatást gyakorló kulturális ismeretek megszerzését és azok oktatását. Az ISMS célja, hogy a békeműveletek erőfeszítéseinek tapasztalatait kombinálja a szociokulturális, szociológiai, pszichológiai kutatásokkal a tisztek vonatkozó ismereteinek fejlesztése érdekében.

A szervezet tisztában van azzal, hogy egy katonának ma már, saját feladatain túl, összekötőként, közgazdasági szakemberként, toleráns „társadalomtudósként”, moderátorként, üzletemberként, diplomataként, mérnökként is tudnia kell tárgyalni és tevékenykedni. A műveleti területek sajátosságai készítetik a katonai oktatásban résztvevő állományt arra, hogy a jövő tisztjeit felvértezzék a lehető legnagyobb tudással annak érdekében, hogy be tudják azonosítani, mikor és milyen képesség használatára van szükségük a művelet sikere érdekében.

A XXI. század elején szolgáló katonatiszteknek lehetetlen elsajátítani a társadalomtudományi ismeretek teljes tárházát, de ez nem is lehet fő célja az oktatásnak. Mindenképp fel kell azonban készíteni őket arra, hogy egy adott helyzetben mely kompetenciákat tudja a lehető leghatékonyabban felhasználni egy összetett probléma megoldása során.²³

---

22 Treverton, G. F.: *Intelligence for an Age of Terror*. Cambridge University Press, 2009, p. 24.

23 Sztankai Krisztián: *A társadalomtudományok megjelenése a hírszerzésben*. Felderítő Szemle, 2014/3., pp. 64–72.

Szerinte a tisztet ki kell képezni a harc megvívására ellenséges környezetben, de ki kell képezni olyan helyzetekre is, amikor tárgyalnia kell törzsi és vallási vezetőikkel, a polgári lakossággal, valamint a nemzetközi szervezetek vezetőivel. Továbbá ismernie kell a kulturális különbségekből fakadó stratégiai előnyöket és veszélyeket.

A jelen és jövő műveleti területen szolgálatot teljesítő tisztjeinek feladatai jóval összetettebbek, mint egy tartományban szolgáló alegység, szakasz, század vagy éppen zászlóalj parancsnokainak.²⁴ Abban a pillanatban, mikor megérkeznek egy kulturálisan eltérő hadszíntérre, politikai vezetők (is) lesznek és nyilatkozataik, tetteik hatással vannak nemcsak a helyi közösségek életére, hanem katonáik biztonságára is. Ismerniük kell a helyi viszonyokat, konfliktusokat, érdekeket és érdekcsoportokat. Tudniuk kell arról, hogy egy adott térség gazdasági szempontból milyen területen erős és gyenge. A lakosok megélhetése mihez fűződik, ezt hogyan támogathatják. Továbbá vallási kérdésekben is helyt kell állniuk, mivel egy szíriai, iraki, afganisztáni hadszíntéren végrehajtott műveletben ez lehet a központi vezérfonal a tárgyalásokon. Ezen készségekhez pedig elengedhetetlen az etnocentrizmus²⁵ legyőzése és a társadalomtudományok által feltárt ismeretek felhasználása.²⁶

Az ISMS is tisztában van azzal, hogy nem kell mindenkiből feltétlenül társadalomtudóst faragni, de lehet érzékenységet és empátiát növelni. Dolgozni kell annak érdekében, hogy bizonyos kérdésekben milyen szakemberrel kell egyeztetnie egy tisztnek egy-egy szituáció pontosabb megértéséhez. Az ISMS sokat foglalkozik azzal, milyen szinten kell a társadalomtudományokat felhasználni és arra a következtetésre jutott, hogy a katonai vezetés legmagasabb szintjétől a legalacsonyabb szintjéig kompetenciákat kell sugározni. Példaként említhető olyan csoportok, programok és szervezetek működése, mint amilyen a Phoenix Program, a Camelot Project, a Human Terrain System,²⁷ vagy a mai is működő Defence Cultural Specialist Unit.²⁸

A Human Terrain System (HTS) elsődleges feladata az volt, hogy a képzéseken kívül szociokulturális kutatásokkal is támogassa a hadszíntéren működő csapatokat. A szervezet kutatóit nemcsak Irakban és Afganisztánban alkalmazták, hanem 2010 óta Afrikában is szolgáltak kulturális elemző feladatokat végrehajtó csoportok az

24 Sztankai Krisztián: A kulturális antropológia a terror elleni háborúban. *Hadtudományi Szemle*, 2013/1. pp. 187–192.

25 Etnocentrizmus: olyan hozzáállás más népekhez, kultúrákhoz, társadalmi csoportokhoz, amely szerint saját életmódunk erkölcssei, értékei, szokásai magasabbrendűek az övéknél. In: Sztankai Krisztián: *Cultural Intelligence (IC/CULTINT): avagy a kulturális antropológia helye és szerepe a hírszerzésben*. *Hadtudományi Szemle*, 2013/3., pp. 131–137.

26 Sztankai Krisztián: *Green-on-blue: a belső támadások veszélyei és hosszú távú hatásai a műveletekre*. *Honvédségi Szemle*, 2017/6., pp. 74–80

27 Ahhoz, hogy pontos definíciót lehessen találni a Human Terrain System jelentette képességre, a szerzők szerint meg kell érteni az amerikai rendszer működését, helyét és szerepét a missziós feladatokban. Mivel az egység nevének szó szerinti fordítása magyartalan és nem alkalmazható a magyar katonai terminológiában, a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Intézetének munkatársaival közösen sikerült mind a hadtudomány, mint a kulturális antropológia által érthető és értelmezhető fordítást találni. A Human Terrain System kifejezésre Magyarországon a Kultúra Elemző Rendszer kifejezést használják.

28 Ahogy a HTS-nek úgy a DCSU-nak sincs a magyar katonai terminológia számára értelmezhető fordítás. A szerzők a Kulturális Kutató Egységre kifejezés használatát javasolják.

Amerikai Egyesült Államok Afrikai Parancsnokság (United States Africa Command – AFRICOM) kötelékében. A rendszer két pilléren nyugodott. Egyik a hadszíntéren működő alegységeket irányította, míg a másik ezen egységek kiszolgálását végezte a hátszágban.

Irakban és Afganisztánban az egyedi helyzet megkövetelte a befogadó kultúra ismeretét. A stabilitás megteremtéséhez össze kellett egyeztetni a kulturális, a politikai, a vallási és a szociológiai szempontokat. Ebben a folyamatban fontos szerepet játszottak azok az antropológusok, akik vállalva a veszélyt, nap mint nap tárgyalásokat és kutatásokat végeztek.

A Pentagon 2004-ben indította el azt a programot, melyben – intézményes formában – társadalomtudósokat, de főként kultúranropológusokat alkalmaztak az amerikai harcoló alakulatoknál.

A Defence Cultural Specialist Unit (DCSU), korábbi nevén Human Terrain Mapping Unit egy brit szervezet. A célja, hogy fejlessze és ápolja a kapcsolatot a brit haderő és a helyi közösségek között művelési területen. A szolgálatot teljesítő katonáknak elengedhetetlen, hogy tudják a helyiek a jelenlétükkel kapcsolatos érzelmeit és fel tudjanak készülni a várható reakciókra. A szervezetet 2009-ben hozta létre a brit védelmi minisztérium azzal a céllal, hogy ezúttal ne antropológusokat vigyenek a terepre, hanem kiválasztott vagy önként jelentkező katonákat ruházzanak fel antropológiai ismeretekkel. A britek tehát egy másik oldalról kezdték megközelíteni a helyzetet, mint az amerikaiak.

Sztankai százados kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy a Magyar Honvédség érdeke a társadalomtudományok minél jobb előtérbe helyezése a katonai képzés során. A parancsnoki munkához szükséges ismeretek nagy részét a fiatal tisztek a csapatoknál magukévá tudják tenni, a szükséges szaktudást el tudják sajátítani. Azonban a társadalomtudományok által kapott képességeket csak és kizárólag egyetemi oktatás keretében sajátíthatják el. Az egyetemi oktatással a Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar olyan ismeretekkel rendelkező katonát tud a Magyar Honvédség számára biztosítani, akikre nagy szükség van egy multikulturális környezetben. Hiszen művelési területen nemcsak a helyi lakossággal kell jó kapcsolatot kiépíteni és fenntartani, hanem – egyebek mellett – olyan szereplőkkel is, mint az afgán rendőrök, a kurd katonai csoportok.

Összefoglalás

A kutatócsoport tagjai feldolgozták a vezetésre, az irányítás-vezetésre, a szervezeti kultúra változására, a doktrínafejlesztésre, valamint a szervezetfejlesztésre vonatkozó általános hadművelet-elméleti és hadelméleti témaköröket. Igazolták, hogy a modern hadelméletnek ma már a nem katonai tényezőkkel és szereplőkkel is számolnia kell, ezért a kutatócsoport tevékenysége közelebb vitte a hagyományos értelemben vett hadelméletet, hadművészetet és hadviselést a közös civil kutatásokhoz.

A kutatócsoport kutatási tervében két szakasz (mértföldkő) szerepelt. A 2. szakasz (mértföldkő) tartalmi elemei között megtalálható dokumentum- és tartalom-elemzés végrehajtása, az eredmények összehasonlítása a szakirodalmi eredményekkel a saját eredmények újszerűségének és érvényességének megítélése érdekében,

a saját eredmények közlése egy hazai workshop keretében, valamint tudományos publikációk formájában. A kutatási jelentés ezeket részletesen tárgyalja.

A vállalt workshopot illetően fontos megjegyezni, hogy a kutatócsoport a HVK Kiképzési és Oktatási Csoportfőnökségével sikeresen szervezte meg az Európában első alkalommal Magyarországon megrendezett *Hacking for Defence – H4D* workshopot (szemináriumot) 2017. október 24–26. között. Ennek keretében a Szövetségi Transzformációs Parancsnoksággal, valamint a Stanford Egyetemmel együttműködve egy olyan új amerikai megközelítés bemutatását vállalták, amely során a kutatási eredményekre építve problémaszponzorok startup módszerekkel, egyetemi diákokból alakult csoportok segítségével keresnek a haderő hatékonyságának növelése céljából használható megoldásokat összetett problémákra.²⁹

A startup módszer lényege új termék, szolgáltatás létrehozása bizonytalan, vagy folyamatosan változó feltételek mellett. Tartalmi elemei a kiszervezett innováció, a folyamatok és eredménytermékek tesztelése, az ügyféltől való korai visszajelzés, valamint azok mérése. Az alkalmazott elvek közé tartozik a folyamatos (validált) tanulás, minimálisan életképes termék vagy szolgáltatás létrehozása, annak folyamatos építése és mérése, az ügyfél reakcióinak tesztelése, valamint az ügyfél visszajelzései szerinti folyamatos változtatás.

Egy startup az üzleti életben a fogalmi meghatározás és nemzetközi gyakorlat szerint öt paradigmára/képességre épül, úgymint *innovációs képesség* (eredeti megközelítés), *növekedési képesség* (gyors sikerek), nemzetközivé válás képessége (globális fókusz), *visszacsatolási képesség* (többszöri iteráció), valamint az *ökoszisztémává válás képessége* (horizontális fókusz). A startup védelmi szférával való összekötésének ötlete az USA-ban nagyon gyorsan terjed, az idén több tucat egyetem tervezi beilleszteni a programjába.

A workshop/szeminárium első napján a H4D megközelítés ismertetése zajlott a résztvevők számára. A Stanford Egyetem oktatóiból és Szilícium-völgybeli üzletemberekből kikerülő előadók részletezték a H4D lényegét, bemutatták a tananyagot és részletezték a problémák és startup módszer összeilleszthetőségét. A második napon a résztvevők olyan előadásokat hallgattak meg, amelyek az első napon elmondottakra épültek és mélyebben belementek a startup módszer részletezésébe. Ezután az oktatók részletesen végigvezették a résztvevőket a *Mission Model Canvas* sablonon. A harmadik nap során az oktatók a résztvevők aktív bevonásával, kis csoportokban, közösen oldottak meg egy konkrét katonai problémát. A komoly nemzetközi érdeklődés mellett – többek között amerikai, brit, román, olasz, osztrák, török részvétellel – megrendezett, színvonalas H4D workshopot/szemináriumot mind a rendezők, mind a résztvevők nagyon hasznosnak ítélték.

A kutatóműhely kutatási eredményei felerősítették a katonai vezetőképzéssel szemben támasztott újszerű követelmények iránti igényt, igazolták új koncepciók, megoldások és módszerek bevezetésének szükségességét, valamint a hadművelleti irányítás-vezetés és a haderő-alkalmazás filozófiájának változását követő kutatások szükségességét. A kutatás egyértelműsítette, hogy a globalizált világ állandóvá vált

29 Hacking for Defence. Workshop & Seminar, MD5 / BMNT, 2017, pp. 2–3.

társadalmi és gazdasági megrázkódtatásai, a növekvő biztonsági kockázatok és egyéb bizonytalanságok az államot, a kormányzatot és a haderőt is rendkívüli feladatokkal szembesítik. A közérdeket érvényesítő közszolgálatnak, a jó és stabil kormányzásnak, benne a jól felszerelt és kiképzett haderővel korszerű tudományos ismeretekre kell épülnie.

Tekintettel arra, hogy a XXI. század elején a hadművészetnek és hadviselésnek egyre inkább nem katonai tényezőkkel és szereplőkkel is számolni kell, ez közelebb viszi a hagyományos értelemben vett hadtudományt és hadelméletet a civil kutató-sokhoz. A kutatás bizonyította a hadszíntérre vonatkozó széleskörű társadalmi és kulturális ismeretek fontosságát, igazolták a katonai vezetőképzéssel szemben támasztott újszerű követelmények iránti igény szükségességét, indokolták új koncepciók, megoldások és módszerek bevezetésének szükségességét, valamint szorgalmazták a hadműveleti irányítás-vezetés és a haderő-alkalmazás filozófiájában bekövetkező változásokat lekövető további kutatások indítását.

A kutatócsoport tevékenységének további hozadéka volt, hogy tagjai az ELTE Társadalomtudományi Karán lehetőséget kaptak a 2017/18-as tanév első félévében a kutatási eredményekből választható tantárgyként összeállított KANÚ37 Katona antropológia kurzus oktatására, valamint 2017. november 30-án a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából ELTE Társadalomtudományi Karal közösen konferenciát rendezzenek *Jó Állam – Hatékony Haderő: Antropológia és hadtudomány* címmel.

---

*A cikksorozat szerzői által felhasznált irodalom jegyzéke megtalálható a Hadtudomány 2018/1. lapszámának 69–72. oldalán, vagy a Magyar Hadtudományi Társaság honlapján:
http://mhtt.eu/hadtudomany/2018_1/HT20181_60-74.pdf*